

تهران؛ شهر قنات‌های مدفون

موضوع:
قنات‌های
شهر

موقعیت:
تهران

تهران شهر قنات‌های مدفون است؛ شهری با قنات‌های بی‌شمار که بخش عمده آن خشکیده و از آب مابقی نیز استفاده بهینه نمی‌شود. عبدالله انوار تاریخ‌نگار برجسته تهرانی، درباره قنات‌های تهران نوشته: «در نخستین نقشه تهران که نقشه نجم‌الملک نام دارد و بهترین سند برای شناسایی و آگاهی مردم از منابع آبی است، تعداد قنات‌های تهران ۷۰ تا ۸۰ رشته ذکر شده است. با وجود این، در دوره محمدشاه قاجار حاج میرزا آقاسی صدراعظم، بی‌آبی تهران را بسیار بااهمیت می‌داند و از همین رو، کمک کرد در شهر تهران قنات‌های بیشتری ساخته شود.»

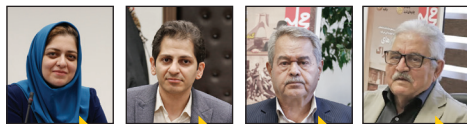

تأکید صدراعظم قاجاری به حفر قنات باعث شد تا بیشترین قنات‌های تهران در دوره قاجار ساخته شود. احمد مالکی صاحب‌نظر در زمینه قنات‌های تهران، در چهل و دومین نشست مرکز تهران پژوهی همشهری می‌گوید: «در طول ۵۸ سالی که در زمینه قنات‌ها فعالیت می‌کنم، طبق نتایجی که به دست آوردم، حدود ۶۰۰ رشته قنات با طول بیش از ۲ هزار کیلومتر در تهران وجود دارد. اگر میله و چاه‌های را هم حساب کنیم نزدیک به ۱۰۰ هزار میله چاه در تهران ساخته شده است.» به گفته مالکی، از این ۶۰۰ رشته قنات در تهران امروز ۴۵۰ رشته یا کم‌آب یا کاملاً خشک شده‌اند. با این حال، در تحقیقاتی که انجام داده‌ام، قنات‌هایی که در شمال و شمال غرب تهران داریم و نام قنات‌های کوهپایه‌ای را برایشان انتخاب کرده‌ام همیشه آب خواهند داشت و هیچ‌گاه خشک نخواهند شد.»

مالکی می‌گوید: «قدیمی‌ترین قنات تهران قنات مهرگرد نام دارد که قدمت آن به ۷۵۰ سال قبل برمی‌گردد. جالب اینکه سازه خاص و سیستم بسیار دقیق حفاری قنات‌ها باعث شد که در زمان قاجار وقتی آغا محمدخان بیرون از دروازه‌ها مانده بود و برادرزاده‌اش قصد شورش علیه او را داشت، آغا محمدخان از مسیر قنات‌های تهران شهر را فتح کرد.»

ملاقات با قنات‌های زنده تهران

تهران شهر گرم و خشکی است که در طول تاریخ بحران بی‌آبی مهم‌ترین تهدید برای آن قلمداد می‌شد و این بحران با تبدیل تهران به ابرشهر بیش از همیشه خود را نشان می‌دهد. با این حال قنات‌های زنده و پر آب پایتخت می‌توانند راه‌حلی برای عبور از بحران بی‌آبی باشند. به گفته مهندس احمد مالکی، صاحب‌نظر در زمینه قنات‌های تهران اگر آب قنات‌های زنده تهران را که چیزی حدود ۱۵۰ قنات است مدیریت و بهینه‌سازی کنیم چیزی در مقیاس سد لتیان آب خواهیم داشت. بررسی قنات‌های تهران با محوریت قنات‌های زنده شهر موضوع چهل و دومین نشست مرکز تهران پژوهی موسسه همشهری بود. در این ویژه‌نامه نیز به بررسی برخی از قنات‌های زنده تهران که روایت‌های پرمعنا داشته‌اند پرداخته‌ایم و گفت‌وگوهایی با مهندس احمد مالکی (صاحب‌نظر در زمینه قنات‌های تهران)، عبدالحسین هاشمی (پژوهشگر حوزه قنات‌های شهری)، محمد حسن لی (محقق حوزه آب)، مونا مسعودی (محقق حوزه آب)، سمیرا چزغه (محقق قنات‌های شهری)، سید مهدی اعرابی (شمیران پژوه)، نصرالله حدادی و علیرضا زمانی (تهران پژوه)، علیرضا محبعلی (میراب قنات بزرگ حجت‌آباد کن)، علیرضا حاج آقا بزرگی و حاج محمدباقر حسین مردی از معتمدین محله‌های کن، طرشت و باغ فیض انجام داده‌ایم.

مهندس احمد مالکی، عبدالحسین هاشمی، محمد حسن لی، مونا مسعودی

سمیرا چزغه، سید مهدی اعرابی، نصرالله حدادی، علیرضا زمانی

محمدباقر حسین مردی، علیرضا حاج‌آقا بزرگی، علیرضا محبعلی

پرآب‌ترین قنات شمیران

قنات کهریز یکی از پرآب‌ترین قنات‌های شمیران است که باغ‌ها و خانه‌های زیادی از آن بهره می‌برند. بنا بر گفته‌های اهالی محله نیاوران، قدمت این قنات به پیش از دوره قاجار می‌رسد که برای استفاده بهینه از آن توسط اهالی نیاوران مرمت شد. محمد حسن لی، محقق حوزه آب و سازه‌های آبی، درباره قنات کهریز می‌گوید: «مادر چاه این قنات که در کوه‌های منظره و حصارک قرار دارد تا مظهر آن در میدان محله نیاوران، فاصله اندکی است. این دو رشته در ابتدا از یکدیگر جدا هستند و در مسیر خود به یکدیگر متصل می‌شوند. دمای آب این قنات در فصل تابستان سرد و زمستان گرم است.»

به گفته حسن لی از مظهر قنات، آب توسط دو جوی منشعب می‌شود، یک قسمت به سمت جنوب می‌رود که پس از طی کردن ۹ خانه و باغ، به حوضچه‌ای در زیر میدان باهنر می‌ریزد که برای آبیاری فضای سبز استفاده و قسمت دیگر آن به سمت غرب سرازیر می‌شود. در طول مسیر مظهر قنات تا مادر چاه نیز چندین باغ و خانه وجود دارد که به وسیله لوله کشی، از آب این قنات استفاده می‌کنند. بعد از لایروبی این قنات، حجم آب آن ۲ برابر شده است.»

نام:
قنات
کهریز

موقعیت:
نیاوران

آبیاری درختان و لیعصر با قل قله

قنات قله قله یا قل قله یکی از قنات‌های قدیمی محله اوین است؛ قناتی که روزگاری اطراف آن نیروهای ارتش انگلیس و هند اتراق کردند و برای خودشان مسکن و مأوا ساختند. در زمان جنگ جهانی دوم ارتش متفقین متشکل از نیروهای آمریکایی، انگلیسی و روس وارد تهران و در ۲ نقطه ساکن شدند. سید مهدی اعرابی، تهران پژوه، درباره این قنات می‌گوید: «آمریکایی‌ها در محله امیرآباد در باغ امیر کبیر که امروز خوابگاه دانشگاه است و انگلیسی‌ها و هندی‌ها در اوین و محل فعلی برج آتی‌ساز مستقر شدند. در اوین فضا یا صحرایی وجود داشت که قدیمی‌ها به آن باغ چاله می‌گفتند که محدوده فعلی پارک‌روی است. در آن دوران به دلیل شیب‌دار بودن داخلش تعدادی خانه می‌ساختند. این خانه‌ها برای سربازان هندی و محل نگهداری احشام آنها مانند اسب و قاطر بود. قناتی به نام قل قله یا قله قله در بخش پایین آن قرار داشت که به اوین می‌آمد و آنها از این آب استفاده می‌کردند. بعدها

برای استفاده راحت‌تر، استخری در آنجا می‌سازند، چون سربازان هندی این کار را انجام دادند به استخر هندی معروف شد و آب آن هم از قنات قل قله تامین می‌شد. با کاشت درختان خیابان و لیعصر، آب این قنات به آن سمت هدایت شد تا از طریق آن درختان را آبیاری کنند.»

نام:
قنات
قل قله

موقعیت:
برج آتی‌ساز
اوین

قنات نخستین دندانپزشک ایران

۲ رشته قنات به نام‌های قنات قله محمودیه و قنات علی‌آباد در محدوده فعلی محله محمودیه وجود دارد که این روزها درختان و فضای سبز موزه سینما از آن سیراب می‌شوند. نصرالله حدادی، تهران پژوه، درباره این قنات و هویت تاریخی قله می‌گوید: «در اسناد تاریخی آمده که دکتر اشتمپ سوئیسی، نخستین دندانپزشک ایران برای لایروبی قنات‌های قله ۹۰ هزار تومان هزینه کرد. این قنات‌ها باعث آبادانی قله و کشت و کار اهالی آن شد. در آن روزگار جمعیت این قله ۶۰ نفر مسیحی برآورد شده بود. مادر چاه این قنات در شمال محله اسدآباد در شرق تأسیسات تله‌کابین توجال قرار دارد و از خیابان شهید زالی می‌گذرد و آب آن در خیابان جیم، در خیابان مقدس اردبیلی روی زمین می‌آید. میزان آبدی قنات محمودیه حدود ۲۵ لیتر در ثانیه است و آب آن در جوی جاری می‌شود و به مصرف آبیاری فضای سبز می‌رسد.»

نام:
قنات
محمودیه

موقعیت:
ولنجک